

Nastassia Hulak

DOI: 10.15290/bb.2020.12.24

*Państwowy Białoruski Uniwersytet Kultury i Sztuki
Mińsk*

<https://orcid.org/0000-0001-8031-7806>

Рэпрэзентацыя вобраза сястры міласэрнасці ў народнапесеннай творчасці аб вайне

Гісторыя медыцынскага сястрынства, дзейнасць абшчын і асобных сяспёр міласэрнасці сёння разглядаюцца ў межах гісторыі медыцыны, культурнай антрапалогіі (антрапалогіі вайны), вывучэння формаў сацыяльнага служэння і дабрачыннасці, а таксама гендарнай гісторыі. Феномену жаночай сацыяльнай актыўнасці другой паловы XIX – сярэдыны XX ст., праяўленаму ў традыцыйнай сферы мужчынскага дамінавання – вайне, трактоўцы і эвалюцыі вобраза сястры міласэрнасці ў мастацкай культуры і грамадскай свядомасці прысвечаны працы Я. Праўдзікоўскай, А. Казлоўцавай, А. Пастарнака, Г. Срыбнай, В. Сіманавай, Э. Мюрэй, Л. Стоф і інш. Пры гэтым савецкі фалькларыстычны дыскурс аб вайне практычна не адлюстроўвае вобраз «сястра міласэрнасці»¹, у той час як факты народнапесеннай традыцыі, зафіксаваныя падчас першых экспедыцый беларускіх фалькларыстаў і пазней, указваюць на яго наяўнасць.

Вывучэнне архіўных матэрыялаў дазваляе сцвярджаць, што песні з цэнтральным матывам «сястра міласэрнасці суцяшае салдата» складаюць выразны сюжэтна-тэматычны цыкл ваеннай лірыкі. Марфало-

¹ У акад. выд. «Беларускі фальклор Вялікай Айчыннай вайны» (1961) змешчаны адзін тэкст пра медсястру (*Созревала сладкая малина*), які мае прыкметы аматарскай творчасці. У томе БНТ «Песні савецкага часу» (1970), большасць адзінак раздзелу ваеннай песні перадрукаваны з ранейшых выданняў, «жаночую праблематыку» тут адлюстроўвае невялікая нізка ўзораў песень паланянак.

гія сюжэтаў выяўляе стабільны набор матываў (матывоідаў – у залежнасці ад палажэння ў сюжэце яны могуць згортвацца і разгортвацца, служачы ядром сюжэта), якія размяркоўваюцца па ступені частотнасці. Больш таго, захаваліся асобныя ўказанні на тое, што жанчыны-медыкі на вайне як своеасаблівы мікрасоцыум былі носбітамі ўласных «рэгламентаваных» формаў песеннага фальклору, уласнага адметнага рэпертуару. Яго рэпрэзентуе, напрыклад, «Песня о сестре» Я. Далма-тоўскага, распаўсюджаная, паводле В. Крупянскай, у 1942 годзе сярод жаночага медыцынскага персаналу на Заходнім фронце, якая спявалася як страявая на матыў марша: *Его спасет подруга боевая, / Возвратясь в родимые места, / Расскажет он с любовью вспоминая, / О наших девушках из Красного креста*².

Сюжэтна-тэматычны цыкл народных лірычных песень ваеннага часу з цэнтральным матывам «сястра міласэрнасці суцяшае салдата» можа разглядацца ў розных ракурсах фалькларыстычнага даследавання. У прыватнасці, актуальным з’яўляецца асэнсаванне генезісу гэтага матыву і яго тэкстуалізацыі, выяўленне семантыкі вобраза сястры міласэрнасці, фактараў пераемнасці адпаведных песенных сюжэтаў у адносінах да традыцыйнага фальклору і прафесійнага мастацтва.

Адносна генезісу пазначанага матыву ў познетрадыцыйнай песеннай лірыцы адзначым, што ён дэтэрмінаваны войнамі і сацыяльнымі катаклізмамі XIX–XX стагоддзяў. У гэты час, як ужо адзначалася вышэй, жанчына ўпершыню была інтэгравана ў сферу традыцыйна мужчынскай актыўнасці. На аснове «жаночага вопыту» вайны прагматыка вобраза міласэрнай сястры пашырылася з адной часткі бінарнай апазіцыі «жанчына – мужчына» да іншай, таму рэлевантных аналогій у класічным фальклору гэты матыў не знаходзіць ці яны зусім нязначныя. На ўзроўні аксіялогіі вобраз сястры міласэрнасці ўзыходзіць да міфалагем маці, сястры і жонкі, звязаны з суцяшэннем, апекай і клопатам, рэалізуецца як антытэза вайне і смерці.

Сацыяльна-гістарычныя рэаліі беларускіх губерняў Расійскай імперыі другой паловы XIX стагоддзя сведчаць, што паняцце «сястра міласэрнасці» ў першую чаргу звязана з абшчынамі таварыства Чырвонага Крыжа³. У таварыства ўваходзілі жанчыны з рознай ступенню

² *Фронтвой фольклор: Песни, пословицы, поговорки*, Москва 1944, с. 117.

³ Міжнародны рух Чырвонага Крыжа і Чырвонага Паўмесяца вядзе адлік з прыняцця Жэнеўскай канвенцыі 22 жніўня 1864 г., калі пачалі фарміравацца яго нацыянальныя таварыствы. У 1867 г. створана Расійскае таварыства апекі над параненымі і хворымі воінамі, якое ў 1879 г. было перайменавана ў Расійскае таварыства Чырвонага Крыжа.

ўлучанасці ў гэты рух, у тым ліку асобы, якія скончылі курсы сясцёр у ваенны час, валанцёры і інш. Сацыяльная роля сясцёр міласэрнасці акрэслілася пасля Крымскай вайны 1853–1856 гадоў, калі яны з’явіліся ў расійскім войску, закрываючы праблему вострага недахопу медыцынскіх кадраў⁴. На тэрыторыі беларускіх губерняў дзейнасць сясцёр міласэрнасці Чырвонага Крыжа разгарнулася падчас Руска-турэцкай вайны (1876–1878). У 1877 годзе структуры таварыства тут налічвалі больш за тры тысячы асоб, з якіх палова знаходзілася ў Гродзенскай губерні⁵.

На развіццё абшчын сясцёр міласэрнасці ўплывалі як духоўна-рэлігійны (трактоўка сястрынства як хрысціянскага служэння, праваслаўнай дабрачыннасці), так і сацыяльны (эмансіпацыя, рэвалюцыйны рух, фарміраванне грамадскай павесткі аб грамадзянскіх і палітычных правах жанчын) фактары. Важна тое, што і самі абшчыны, і курсы для сясцёр міласэрнасці насілі пазасаслоўны характар⁶, прынамсі, гэта дэкларавалася, бо фактычна адукацыйны цэнз служыў фактарам сацыяльнага абмежавання. У канцы XIX стагоддзя дзейнасць абшчын Чырвонага Крыжа пашырылася на грамадзянскія губернскія, павятовыя і сельскія ўчастковыя бальніцы. З 1895 года пры абшчынах ствараліся бальніцы, амбулаторыі і аптэкі, акрамя дагляду цяжка хворых, сёстры дапамагалі падчас масавых захворванняў (эпідэмія халеры 1894 годзе ў Гродзенскай губерні, эпідэмія воспы і тыфу 1910 годзе ў Мінскай губерні) і голаду. У перыяд руска-японскай вайны 1904–1905 гадоў сёстры міласэрнасці Чырвонага Крыжа актыўна дзейнічалі на тэрыторыі беларускіх губерняў.

Такім чынам, у пачатку XX стагоддзя ў культурнай прасторы і культурнай памяці фарміруецца новы досыць унікальны вобраз жанчыны. Паводле даследчыкаў, ідэалізацыя сястры міласэрнасці, яе святасць, уражанне аб ёй як аб вышэйшай істоце былі скразным матывам многіх твораў аж да грамадзянскай вайны⁷. Вельмі ўстойлівым

⁴ Е. Н. Правдиковская, *Морально-нравственный статус сестер милосердия в российской империи в историко-культурном контексте*, [у:] “Вестник Московского государственного университета культуры и искусств” 2011, № 4 (42), с. 116.

⁵ В.Ф. Романов, *Из истории создания*, [online], <https://redcross.by/bokk/istoriya/>, [доступ: 05.01.2020].

⁶ Е. Н. Правдиковская, *Морально-нравственный статус...*, с. 117.

⁷ О. А. Симонова, *Образ сестры милосердия в русской литературе конца XIX – начала XX века: диалог с традицией*, [online], <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-sestry-miloserdiya-v-russkoy-literature-kontsa-xix-nachala-xx-veka-dialog-s-traditsiy/vie>, [доступ: 01.01.2020].

аказаўся гэты вобраз і ў народнапесеннай традыцыі, у якой яго рэгулярна маркіруе чырвоны крыж як эмблема сацыяльнага інстытута. Фальклорнае засваенне гэтага сімвала абумоўлена тым, што ў народнай традыцыі ўжо існаваў рэлевантны канцэпт – крыж як сакральны знак і як святыня, якая валодае прадудцывальнай і апатрапейнай семантыкай.

У народнай памяці песні пра сястру міласэрнасці захаваліся да Другой сусветнай вайны, падчас якой яны актыўна рэвіталізаваліся ў рэпертуары вайскоўцаў і насельніцтва. І гэта гістарычна апраўдана, таму што ў вымярэнні чалавечых жыццяў салдат і сясцёр міласэрнасці пачатку ХХ стагоддзя ад падзей 1941–1945 гадоў аддзяляла менш за два пакаленні. «Вайсковы лёс» некаторых яе ўдзельнікаў пачынаўся яшчэ ў Руска-японскую ці ў Першую сусветную вайну, аб чым сведчаць біяграфіі салдат і партызанаў, у тым ліку медыцынскіх работнікаў Беларусі.

Падчас Першай сусветнай вайны армія Расійскай імперыі несла страты, несувимерныя з войнамі мінулых гадоў. Дзяржаўная прапаганда пры падтрымцы праваслаўнай царквы ўзняла ў грамадстве патрыятычную хвалю, пад уплывам якой жанчыны актыўна прыцягваліся да шырокамашабнай медыцынскай дапамогі фронту⁸.

У распараджэннях па службе сясцёр Чырвонага Крыжа значылася, што палатныя сёстры (працавалі яшчэ і аперацыйныя сёстры) выконваюць прадпісанні ўрачоў, правяраюць работу санітараў і ў вольны час задавальняюць просьбы раненых, напрыклад, пішуць для іх пісьмы⁹. Менавіта падобныя сітуацыі выражэння эмпатыі (*сястра суцяшае, сястра піша пісьмо*) сталі найбольш тыпізаванымі ў народных шырока вядомых песенных сюжэтах.

З нарастаннем крызісу на франтах Першай сусветнай вайны і ў тылу патрыятычныя настроі знікалі, расло незадавальненне самадзяржаўем, страчвалася вера ў хуткае сканчэнне вайны. У гэты час у Чырвоным Крыжы сёстрамі міласэрнасці працавала ўжо да 100 тысяч жанчын¹⁰, якія па-ранейшаму асацыяваліся ў масавай свядомасці з імператарскім домам, дваранствам і інстытутамі ўлады, таму іх аба-

⁸ Гл. фотаматэрыял у выд.: У.А. Ліхадзедаў, «Місія міласэрнасці: ілюстрацыйная гісторыя Чырвонага Крыжа ў Беларусі» (2019).

⁹ А. В. Срибная, *Организация деятельности сестер милосердия в годы Первой мировой войны*, “Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия II: История. История Русской Православной Церкви” 2014, Вып. 5 (60), с. 74.

¹⁰ Тамсама, с. 70.

гульнены вобраз у літаратуры і фальклору паступова істотна трансфармуецца. У канцы Першай сусветнай вайны і ў грамадзянскую вайну адбываецца дэсакралізацыя, вульгарызацыя і нават эратызацыя вобраза сястры міласэрнасці, чаму садзейнічаюць прапагандысцкія і агітацыйныя матэрыялы, візуальная прадукцыя і белетрыстыка¹¹. У выніку ўзнікае супярэчанне паміж публічна трансляваным дыскурсам і дыскурсам неафіцыйным.

Важна адзначыць, што народных песень з дэсакралізаваным вобразам сястры міласэрнасці (медсястры/санітаркі) нам вядома няшмат, хаця не выключана, што такія ёсць сярод архіўных матэрыялаў. З-за неадпаведнасці афіцыйнай дактрыне народазнаўства ў савецкі час яны не станавіліся аб'ектам даследчыцкай увагі. Цікавасць да падобных твораў узнікае ў 1990-я гады, калі ў сферу навуковага інтарэсу антрапалагаў і фалькларыстаў трапляюць з'явы, раней табуяваныя. Шэраг такіх твораў апублікавала беларуская даследчыца А. Кукрэш¹². А. Башарын, разглядаючы праблемы класіфікацыі сучаснага песеннага гарадскога фальклору, указвае «спецыфічныя фармальныя жанры», асаблівасцямі якіх служаць кумулятыўная структура, абыгрыванне нецэнзурнай лексікі, маргінальныя рэплікі. У песнях гэтай групы знаходзяцца алюзіі зніжанага вобраза сястры міласэрнасці. *Сярод твораў сучаснага песеннага фальклору ёсць некалькі песень, абавязковым кампанентам якіх з'яўляюцца рэплікі, што, відаць, не ўваходзілі ў прататэкст. Яны вымаўляюцца ці спяваюцца "хорам" у паўзах паміж радкамі песні. Самая вядомая і старая з іх – руская гарадская песня "Навабранцы" ("С дэревяев листья опадали...")*¹³. Яна ўзыходзіць да папулярнай у пачатку ХХ стагоддзі песні аб прызыве ў армію «Последний нонешний денечек», што публікаваўся ў песенніках з 1905 года¹⁴. У прататэксце няма згадкі пра медсястру, аднак у мностве варыянтаў, якія дайшлі практычна да нашых дзён, яны ёсць, як і іншыя элементы, што ўказваюць на рэаліі Першай сусветнай (германскай), грамадзянскай і Другой сусветнай (Вялікай Айчыннай) войнаў¹⁵.

¹¹ О.А. Симонова, *Образ сестры милосердия...*

¹² *Жорсткі раманс: фальклорныя песні*, Мінск 2010, с. 392.

¹³ А. С. Башарин, *Городская песня*, [у:] *Современный городской фольклор*, Москва 2003, с. 530–531.

¹⁴ *A-PESNI песенник анархиста-подпольщика*, [online], <http://a-pesni.org/army/post/pup.php>, [доступ: 13.01.2020].

¹⁵ *Жорсткі раманс...*, с. 395; М. В. Строганов, *Жестокие романсы первой мировой войны*, "Живая старина" 2014, № 4, с. 22.

Рэвалюцыйныя падзеі 1917 года істотна паўплывалі на Расійскае таварыства Чырвонага Крыжа, якое ў тых гады крытыкавалася і называлася «буржуазна-памешчыцкім філантрапічным таварыствам». Савецкі ўрад падкрэсліваў, што таварыства Чырвонага Крыжа павінна стаць «масавай, сапраўды народнай арганізацыяй»¹⁶. У 1918 годзе яго маёмасць і капіталы былі нацыяналізаваны, а справы перададзены ў распараджэнне мясцовых Саветаў. На працягу 1919–1920 гадоў рэшткі арганізацыі сяцёр міласэрнасці былі аб'яднаны з прафсаюзам, а пасада сястры міласэрнасці скасавана. *З назвы прафесіі знікла слова “міласэрнасць”, змяніліся адносіны да сяцёр, якія фактычна ператварыліся ў абслугоўваючы персанал*¹⁷. Чырвоны Крыж стаў масавай дабравольнай, санітарна-абарончай грамадскай арганізацыяй, сябрамі якой рабіліся рабочыя, калгаснікі і савецкая інтэлігенцыя.

У верасні 1921 года СНК БССР стварыў Беларускае таварыства Чырвонага Крыжа, якое ўваходзіла ў адпаведную саюзную структуру і выконвала функцыі, блізкія да Народнага камісарыяту аховы здароўя. Прыкладзём апісанне яго задач з адной з папулярных брашур 1920-х гадоў: *Там, дзе якое-небудзь навальнае ліха, прыкладам, паводка, пажары, якая-небудзь эпідэмічная хвароба, а таксама там, дзе ворганы аховы здароўя ня могуць раскінуць сеткі сваіх устаноў (ясьлі, прытулкі, дапамога піонэрам) – туды ідзе Беларускі Чырвоны Крыж. Дзякуючы таму, што ў склад яго ўваходзяць тысячы рабочых і сялян, ён можа пранікнуць у самы глухі куток савецкай Беларусі, можа абслужыць самую дробную, але патрэбную справу*¹⁸. У 1929 годзе Беларускае таварыства Чырвонага Крыжа налічвала ўжо 50 тысяч сяброў. Дададзім, што з 1934 года Савецкі Чырвоны Крыж пачаў ажыццяўляць праграму масавай санітарнай падрыхтоўкі насельніцтва («Готов к санитарной обороне»), якая ўключала засваенне правілаў аказання першай медыцынскай дапамогі, элементы санітарна-хімічнай абароны (тым, хто выканаў нормы, выдаваліся пасведчанне і спецыяльны нагрудны значок ГСА і інш.).

Такім чынам, на ўзроўні культурнай сітуацыі і культурнай практыкі вобраз медыцынскай сястры ў 1920–1930-я гадах быў звязаны з формамі ўдзелу ў грамадскім і палітычным жыцці краіны, рэпрэзентаваўся як аптымістычны, сацыяльна адказны, улучаны ва

¹⁶ В. Ф. Романов, *Из истории...*

¹⁷ А. В. Срибная, *Организации деятельности сестер милосердия...*, с. 86.

¹⁸ М. Кандрашук, *Што такое Чырвоны Крыж і для чаго ён патрэбны савецкай дзяржаве*, Менск 1929, с. 9.

ўсеагульную мабілізацыю. Па сутнасці, ён з'яўляўся антыподам вобраза сястры міласэрнасці царскага рэжыму з яе хрысціянскім саслоўна-дабрачынным служэннем.

Падчас Вялікай Айчыннай вайны ў СССР дзейнічалі медыцынская служба арміі, савецкія інстытуты аховы здароўя і савецкія грамадскія арганізацыі. З чэрвеня 1941 года пачалася маштабная падрыхтоўка медыцынскіх сясцёр, санітарных дружынніц і санітараў. За гады вайны курсы з рознымі тэрмінамі навучання прайшлі дзясяткі тысяч жанчын, якія потым дзейнічалі на пярэднім флангу вайны – на фронце, у тыле і ў партызанскіх фарміраваннях. Як вядома, медыцынскія работнікі на вайскавай і грамадзянскай службе ўдзельнічалі ў баях, працавалі ў шпіталях, палявых эвакуацыйных пунктах, вайскова-санітарных цягніках і інш. Што тычыцца медыцынскай службы партызан Беларусі, то практычна да пачатку 1943 года ў большасці партызанскіх атрадаў не было медработнікаў. Пераход партызан да актыўнай баявой дзейнасці і, як вынік, правядзенне немцамі карных аперацый абвастрылі праблему медыцынскай дапамогі. Толькі пасля стварэння ў 1943 годзе медыка-санітарнага аддзела БШПР¹⁹ медыцынская служба партызан атрымала арганізацыйнае афармленне, а медыкі папоўнілі партызанскія злучэнні.

Адным са значных фактараў фарміравання сюжэтна-тэматычнага цыкла лірычных песень пра сястру міласэрнасці паслужыла актуалізацыя старой народнапесеннай традыцыі²⁰. Узоры *«песень эпохі грамадзянскай вайны і наступных ваенных кампаній»*, *«старых салдацкіх песень у перапрацоўцы партызан»* прыводзілі ў сваіх працах М. Грынблат, Л. Мухарынская, М. Меяровіч, І. Гутараў, Г. Барташэвіч і інш. Калектыўная памяць у яе вымярэнні песеннай лірыкі актуалізавала вобраз жанчыны-судышальніцы і, паводле В. Крупянскай, *стары тыл песеннага сюжэта пра сястру міласэрнасці*.

У 1942–1945 гадах і пазней творы з гэтым матывам запісвала Л. Мухарынская, чыё даследчыцкае разуменне ваеннай песні абумоўлена яе асабістым вопытам як удзельніцы вайны ў складзе медыка-санітарнага батальёна²¹. Архіўныя даныя сведчаць, наколькі аддана і на-

¹⁹ Беларускі штаб партызанскага руху.

²⁰ Гл.: Н. А. Гулак, *Крыніцы фарміравання пэтычнай семантыкі партызанскіх песень Беларусі //* Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. Вып. 26 (2019).

²¹ У верасні 1941 г. Л. С. Мухарынская пасля заканчэння курсаў медсёстраў добраахвотнікам пайшла на фронт. У складзе медсанбата 324-й стралковай дывізіі яна ўдзельнічала ў вызваленні Беларусі і Мінска, дайшла да Кёнігсберга, скончыўшы вайну на Далёкім Усходзе.

стойліва Л. Мухарынская падчас вайны збірала палявы матэрыял, адпраўляючы ў тыл тэксты і ноты ў пісьмах-трохкутніках і на паштовых картках палявой пошты. Так, даследчыца з палявой пошты 14142А піша ў Маскву сваёй сяброўцы Разаліі Саламонаўне Фельдман наступнае: *Розочка! Моя обычная просьба – положите эту открытку в рояль. Пропущенная строчка – напев, запись которого пропала и не могу вспомнить (...)*²² (мал. 1); *Розочка, присоедините эти мои записи – к остальным – пусть дожидают лучших времен, когда я смогу над ними подумать и поработать*²³ (мал. 2). Узоры народнай песні часоў Першай суцветнай вайны складаюць значную частку палявых запісаў Л. Мухарынскай. Сярод іх: «Ишли три салдата з германскага плену», «Вдоль по линии Кавказа, где седой орел летал», «Наступали мы в бой под Варшавой» і інш., запісаныя ў перыяд 1942–1945 гадах у в. Саракापуды Горацкага раёна Магілёўскай вобласці.

У якасці доказу ўстойлівасці народнапесеннай традыцыі з азначаным матывам разгледзім восем варыянтаў песні пра сястру міласэрнасці, якія вызначаюцца сюжэтнай паўнатай і тэкстуалізацыяй гістарычных звестак (гл. дадаткі). Шэсць з іх – гэта архіўныя матэрыялы²⁴, арыгінальныя запісы рэпертуару беларускіх партызан, яшчэ два варыянты рэпрэзентуюць самую раннюю і самую познюю публікацыю (1935 і 1981 гадоў).

Тэкст 1 – самая ранняя публікацыя з вядомых нам (1935). Тэкст 2 запісаны М. Грынблатам 13 чэрвеня 1945 года ў г. Наваградку ад былога рэдактара партызанскай газеты Н. У. Дабрыян: *Спявалі ў партызанскіх атрадах Слонімішчыны. Пачула ў 1943 г.* Тэкст 3 зафіксаваны групай даследчыкаў (Грынблат, Цітовіч, Савікоўская) 9 жніўня 1945 года ў в. Цынцэвічы Маладзечанскай вобласці ад Круцько У. М. 1934 г. н. Тэкст 4 запісаны М. Грынблатам 25 жніўня 1946 года падчас Слуцка-Пінскай экспедыцыі. Тэкст 5 – запісаны Л.Г. Альтшулер і Савікоўскай 11 жніўня 1946 года ў Слуцкім раёне ад Пекар Е. 1921 г. н. Тэкст 6 запісаны Л.Г. Альтшулер і Савікоўскай 25 жніўня 1946 года ў в. Ляхавічы Жыткавіцкага раёна ад Акунец С. з пазнакай “Песню пелі партызаны ў 1943 г.”. Тэкст 7 – не атрыбугаваны запіс Л. Мухарынскай, зроблены ў 1950–1960-я гады, верагодна, аўтарская перадрукоўка

²² БДАМЛМ, фонд 349, вопіс 1, справа 98, л. 2.

²³ Тамсама, л. 7.

²⁴ Арфаграфія арыгіналаў захоўваецца, пунктуацыя публікуемых тэкстаў прыведзена ў адпаведнасць з сучаснымі нормамі, строфіка зменена, што паказана спецыяльным знакам.

допісу карэспандэнткі з Магілёўшчыны. Яна дасылае даследчыцы песню пра медсястру, якую *ніколі не перадаюць па радыё*, і гэта пры тым, што ў асяроддзі карэспандэнткі яна вельмі распаўсюджаная і вызначаецца як партызанская: *Вот я слышу по радио, поют песни и просят написать тех, кто знает песни про партизан. И я решила написать (...) много мы еще поем песен, но по радио не слышала, чтобы их пели*²⁵. Тэкст 8 запісаны ў 1981 годзе ў Анежскім раёне Архангельскай вобласці, апублікаваны ў выданні 1996 года. У традыцыі рускай гарадской песні сюжэт фіксуецца і пазней²⁶.

У прадстаўленых варыянтах топіку сюжэта фарміруюць такія знакавыя локусы, як *Далёкі Усход, Карпаты, Каўказ*²⁷, якія сведчаць пра фармальнае захаванне ў культурнай памяці падзей ваенных канфліктаў пачатку ХХ стагоддзя. У прыватнасці, тапонім *Мухор-Шибирка (Мухоршебиль)*, сацыёнімы *калчакаўцы, сямёнцы, японцы* ўказваюць на партызанскі рух у Забайкаллі, вайскоўцаў Белар арміі і інтэрвентаў часоў грамадзянскай вайны на Далёкім Усходзе Расіі. Радкі зачыну *Па крутым гарам Карпацкім, Там, в крутых горах Карпатов*, верагодна, апелююць да Галіцыйскай бітвы – ваеннай аперацыі 1914 года, падчас якой у Карпатах ішлі вялікія баі. *Каўказ, каўказскі фронт* – таксама адзін з франтоў тэатра ваенных дзеянняў Першай сусветнай вайны. Заўважым, што сярод прыведзеных варыянтаў партызанскай песні знакавых локусаў Другой сусветнай (Вялікай Айчыннай) вайны, як і найменняў праціўніка, не сустракаецца.

Тыпавую характарыстыку жаночага вобраза ў тэкстах ствараюць эпітэты з мінімальнай вобразнасцю: *радная, міласэрная, партызанская, медыцынская*. У тэксце 5 радкоў: *Незнакомая, чужая у походного шатра, / Пробиралась ночкай темной медицинская сестра*, якія служаць ініцыяльнай і фінальнай формулай, з'яўляюцца, відавочна, дэфектным месцам. Першаснае параўнанне з іншымі варыянтамі паказвае, што тут адбылася замена суб'екта дзеяння (прабіраўся атрад → прабіралася сястра). Познетрадыцыйная атрыбутыўная характарыстыка *незнакомая, чужая*, хутчэй за ўсё, служыць павелічэнню лірычнай экспрэсіі. Незнаёмы, чужы чалавек – медсястра – суправаджае байца да апошняга яго ўздыху: *напраўляе перавязкі, корміць, поіць, піша пісьмы, угаворвае пацярпець, прыбязгае, чуючы стоны, принимает последнее слово і навеки закрывает глаза*. Яна раздзяляе фізічныя і ма-

²⁵ БДАМЛІМ, фонд 349, вопіс 1, справа 96, л. 5.

²⁶ М. В. Строганов, *Жесткие романсы...*, с. 22.

²⁷ Формула зачына ў тэксце 5, верагодна, з'яўляецца скажэннем.

ральныя пакуты салдата: *А сама едва шагала, / Уся ізмучана была; Ёй на сэрцы цяжало, / Её мужа тожа ўбілі, / Сэрца кроўю абашло.* Рэфлексам дарэвалюцыйнай традыцыі вобраза службыць змест просьбы салдата: *Попрошу тебя, сестрица, / Помолиться пред крестом.* На гістарычны складнік ўказваюць і абставіны, якія маркіруюцца словамі *лазарэт, станцыя, пункт, цялега, павозка, паходны шацёр* (а не *медсанбат* і інш.).

У ключавым моманце падзейнага плана (напісанне пісьма параненаму) вобраз “медыцынскай сястры” службыць не толькі вербальнай камунікацыі чалавека на вайне з яго сям’ёй, але і выступае сродкам ментальнай сувязі для перадачы заповіту свайму роду. Можна меркаваць, што менавіта ў гэтым моманце, які суадносіцца з сям’ёй як найважнейшым для чалавека традыцыі соцыумам, адбываецца развіццё, члянненне матыву «паранены салдат дыктуе (піша) пісьмо дадому». У прыведзеных узорах салдацкай песні прадстаўлены вобразы аднаго, двух і трох байцоў. Найбольшы драматызм і дасягаецца ў тэкстах 4 і 7, дзе рэплікі трох байцоў спрыяюць нагнацанню мастацкай экспрэсіі: *От одзін боец дзіктуе: / Здраствуй, мілая жона, / Жыў я, ранен не й опасно, / Ускорэ дома буду я. / А ўторой боец дзіктуе: / Здраствуй, мілая жона, / Атарвала й ручку й ножку, / Ох, ці прымеш ты меня? / А трэцёй боец дзіктуе: / Здраствуй, мілая жона, / Глыбоко я ў сэрце ранян / І домой не ждзжы меня.* Уплыў гарадскай песні пачатку ХХ стагоддзя выражаецца ў кантамінацыі асобных элементаў яе паэтыкі – loci communes іранічна-абсурднага зместу: *Адна рана небаўшая, / Па калена нет нагі, / А другая чуць заметна, / Па плечо нету рукі* і інш. Аналагічныя вобразна-стылявыя клішэ фіксуюцца і ў жорсткім рамансе²⁸.

Даследчыкі адзначаюць, што ўстойлівасць фальклорнага бытавання песенных сюжэтаў, таксама як і патэнцыял фалькларызацыі аўтарскіх тэкстаў у сучаснай традыцыі, абумоўлены тым, наколькі характар калізіі і жыццёвыя ўстаноўкі герояў твора сходны з канфліктным светам балады і рамана²⁹. Устойлівасць народнапесенных твораў з цэнтральным матывам “сястра міласэрнасці суцяшае салдата” абумоўлена зместавымі і фармальна-стылявымі характарыстыкамі: выражаным ліра-эпічным пачаткам, распрацаваным падзейным планам сюжэта і рэпрэзентацыяй вайны праз перажыванне асабістай трагедыі чалавека.

²⁸ *Жорсткі раманс...*, с. 394.

²⁹ *Современная баллада и жестокий романс*, Санкт-Петербург 1996, с. 355.

Матэрыялы фальклорных архіваў сведчаць, што народнапесенная спадчына Беларусі часоў Вялікай Айчыннай вайны захавала цэлы шэраг з'яў, якія раней не разглядаліся фалькларыстамі ці падаваліся ў спрошчаных ідэалагізаваных трактоўках. Сярод якіх – арыгінальны сюжэтна-тэматычны цыкл лірычных песень пра сястру міласэрнасці, які маркіруе актуальную для поля сучаснай культуры тэму “жаночага вопыту” вайны. Першапачаткова абумоўлены дзейнасцю сяспёр таварыства Чырвонага Крыжа Расійскай імперыі, у народнапесеннай традыцыі вобраз “сястра міласэрнасці” быў сфарміраваны ў канцы ХІХ – пачатку ХХ стагоддзя і прадуктыўна рэвіталізаваўся ў фальклоры Вялікай Айчыннай вайны. Узроўні яго гістарычнай рэпрэзентацыі ў фальклоры дэтэрмінаваны сацыяльна-гістарычнымі рэаліямі войн ХХ стагоддзя, якія адлюстроўваюцца як сацыяльная і асабістая катастрофа чалавека (жанчыны і мужчыны). У рознай ступені трансфармацыі вобраз “сястра міласэрнасці” працягвае бытаваць у сучасным гарадскім фальклоры.

Дадаткі

Тэкст 1. 3 выд.: Песни сибирских партизан (1935)

*Во селе Мухоршебиле, / Где колчаковцы стоят,
Пробирался ночью темной, / Партизанский наш отряд.
Нас заметил у дороги / Колчаковский часовой.
Белы подняли тревогу, / И начался смертный бой.
Впереди бежал Ванюша – / Разудала голова,
Ни семнца, ни японца / Не боялся никогда.
Но снаряд вдруг разорвался / Недалеко от него,
Тут парнишка закачался, / И мы не видели его.
Подшла тогда к Ванюше / Партизанская сестра,
Перевязки наложила, / На носилках унесла.
Так три дня Ванюша бедный / Во беспамяти лежал.
На четвертый пробудился / И сестру к себе позвал.
И сказал ей так Ванюша: / «Буду скоро помирать.
У меня есть мать-старушка, / Надо ей письмо послать.
Пусть не воев понапрасну, / Напиши, сестрица, ей:
Жив я, ранен, да не опасно, / Скоро еду к вам домой».*

Тэкст 2. ФРКР ЦНБ НАНБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 1366. Л. 38. 1945 г.

*«Два радкі страчань»
Ночкай цёмнай прабіраўся / Санітарны наш атрад.
На перэдзі шла целега, / На целеге красны крэст,
А с целегі слышэн голас: / «Скора будзет лі канец?»
«Абажджыце, пацярпіце, – / Атвечала ім сестра,*

А сама еле шагала, / Так ізмучэна была. –
 Вот прыедзем к лазарэту, / Накармлю вас, напою,
 Перавязкі ўсем папраўлю, / Дамой пісем напішу».
 Вот адзін баец дзіктуе: / «Здрастуй, мілая жана,
 Вот я ранен безапасна, / Скора дома буду я.
 Адна рана небольшая, / Па калена нет нагі,
 А другая чупь заметна, / Па плечо нету рукі.
 Хваціць, хваціць вам, сестрыца, / Хваціць страсціі пісаць.
 Хваціць, хваціць, дарагая...» / А сам начал паміраць.
 А сестрыца ўсё пісала, / Ёй на сэрцы цяжало,
 Ёё мужа тожа ўбілі, / Сэрца кроўю абашло.

Тэкст 3. ФІМЭФ. Ф. 8. Воп. 1. Спр. 2. Л. 123–124. 1945 г.

Па крутым гарам Карпацкім / Прабіраўся наш атрад,
 Прабіраўся ночкай цёмнай / Санітарны наш атрад.
 Уперадзі ішла павозка, / У павозцы красны крэст.
 І з павозкі слышан голас: / «Скора, скоро нам канец».
 «Абаждзіце, не спяшыце, – / Вапрашала іх сястра,
 А сама едва шагала, / Уся ізмучана была. –
 От даедзем мы да места, / Накармлю, спаць палажу,
 Піравязкі ўсім папраўлю, / Пісьмо дадом напішу».
 Вось адзін баец дзіктуе: / «Здрастуй, мілая жана,
 Сільна ранен, сільна болен, / Но дамой вярнуся я».
 А другой баец дзіктуе: / «Здрастуй, мілая жана,
 Сільна ранен, без надзежды, / Но дамоў не ждзі мяня».
 От сястрыца услышала / У аткрытага акна,
 І к бальному падбяжала / Міласердная сястра:
 «Што ты, голуб, што ты сізы, / Ці вадзіцы табе даць?»
 «Нет, сястрыца, нет, радная, / Я ўжо начаў халадаць.
 Вот пращу цябе, сястрыца, / Вот пращу цябе адно:
 Кагда будзіш ты свабодна, / Напішы дамой пісьмо».
 Вось сястрыца пісьмо піша, / Но ей тожа нілегко,
 Ёе муж у баю убіты, / Сэрца кроўю абліто.

Тэкст 4. ФІМЭФ. Ф. 8. Воп. 1. Спр. 7. Сш. 2. Л. 10–13. 1946 г.

Далека гара Кайказа, / Дзе скрываліся не раз,
 Прабіраўся ночкай цёмнай / Сінітарный наш атрад.
 Перад ніх ішла павуозка, На павуозкі красны крэст,
 У той павуозкі слышна стогнет, / Паміраў ат ран баец.
 «Обождзіце, обождзіце, – / Вымоўляла ім сестра,
 А сама едва шагала, / Уся ізмучана была. –
 Скора ў станцю прыедам, / Накармлю вас, напою,
 Перэўязкі ўсем попраўлю й / Жонам пісьма напішу».
 От адзін боец дзіктуе: / «Здрастуй, мілая жона,
 Жыў я, ранен не й опасно, / Ускорэ дома буду я».

А ўторой боец дзіктуе: / «Здрастуй, мілая жона,
 Атаварвала й ручку й ножку, / Ох, ці прымеш ты мяня?»
 А трэцэй боец дзіктуе: / «Здрастуй, мілая жона,
 Глыбока я ў сэрцэ ранян / І домай не жджы мяня».
 А яна ўсё пісьма піша / Про мою больную грудзь,
 А заражаная пуля / Не дае мне воздыхнуць.
 «Што с тобой, боец, случылось, / Мо, воды тебе подаць?»
 «Ох, сестрыца, опоздала, / Я ўжэ начал поміраць».
 А жэна ўсё пісьма пішэ, / Ёй на сэрцы цяжэло,
 Её муж даўно погінуў, / А ёна ўсё ждзёць его.

Тэкст 5. ФІМЭФ. Ф. 8. Воп. 1. Спр. 16. Сш. 2. Л. 2–4. 1946 г.

*Там удалі, у гарах Алтая, / Между двух агромных скал,
 Дзе прабіраўся ночкай цёмнай / Санітарны наш атрад.
 Вперадзі ішла павозка, / На павозкі красны крэст,
 Із павозкі слышны стогны: / «Скора будзе ль нам канец?»
 «Абаджыце, пацярпіце, – / Умяляла іх сястра,
 А сама едва дышала, / Уся ізмучана была. –
 Вот прыедзем мы на месца, / Накармлю вас, напаю,
 Перавязкі ўсім папраўлю, / Жонкам пісьма напішу».
 Вот адзін баец дзіктуе: / «Здравствуй, мілая жана,
 Жыў я, ранен не апасна, / Скора дома буду я».
 Вот другой баец дзіктуе: / «Здравствуй, мілая жана,
 Жыў я, ранен прама ў сэрца, / І дамоў не ждзі мяня».
 Тут сястра ўстрапянулася, / Устрапянулася яна,
 І к краваці абярнулася / Міласердная сястра:
 «Што цябе, баец мой мілы, / Ці вады цябе падаць?»
 «Нічаво, сястра, ні нада, / Скора буду паміраць.
 І жане жа напішыце, / Пусць дзяцей ана не б'ёт:
 Ані дзяцішкі–сірацінкі, / Ані асталісь без атца.
 А як памру, то пахараніце / Между двух агромных скал,
 Дзе прабіраўся ночкай цёмнай / Санітарны наш атрад».*

Тэкст 6. ФІМЭФ Ф. 8, Воп 1, справа 16. Сшытак 4. Л. 21–23. 1946 г.

*Далеко, у гарах Каўказа, / Дзе скрываліся не раз,
 Прабіраўся ночкай цёмнай / Санітарны наш атрад.
 Уперадзі ішла павозка, / На павозкі красны крэст.
 Із павозкі слышны стогны, / Паміраў адзін баец.
 «Пададжыце, пададжыце, – / Вымаўляла ім сястра,
 А сама едва шагала, / Уся ізмучана была. –
 Вот кагда на пункт прыедзем, / Напаю вас, накармлю,
 Перавязкі ўсім папраўлю, / Жонам пісьма напішу».
 Вот адзін баец дзіктуе: / «Здравствуй, мілая жана,
 Цяжало я ў сэрца ранен, / І не ждзі дамоў мяня».
 А другой баец дзіктуе: / «Здравствуй, мілая жана,*

Я без ручанькі, без ножкі, / Ой, ці прымеш ты меня?»
 От она ўсё піша, піша, / Ёй на сэрцы цяжэло.
 Ёё муж даўно ўбіты, / А яна ўсё ждзёць ево.
 Вдруг тут стогны раздаліся, / Страпянулася яна
 І к павозке падскачыла / Міласердная сестра:
 «Што цябе, галубчык, нада? / Можа, піць цябе падаць?»
 «Нічаво, сястра, ні нада, / Я ўжо начаў уміраць.
 А жане вы напишыце / Пра маю бальную грудзь,
 Што заржаўленая пуля / Не дала мне ваздыхнуць».

Тэкст 7. БДАМЛМ. Ф. 349 Воп. 1. Спр. 96. Л. 4–5. 1950–1960-я гг.

Незнакомая, чужая / У походного шатра,
 Пробиралась ночкай темной / Медицинская сестра.
 Впереди шла повозка, / На повозке красный крест,
 А с повозки слышны стоны – / Умирал от ран боец.
 «Подождите, потерпите, – / Просила их сестра,
 А сама едва шагала, / Вся измучена была. –
 Скоро мы на пункт приедем, / Накормлю вас, напою,
 Перевязки всем поправлю, / Женам письма напишу».
 Вот один боец диктует: / «Здравствуй, милая жена,
 Жив я, ранен не опасно, / Скоро дома буду я».
 А другой боец диктует: / «Здравствуй, милая жена,
 Руки нету, ноги нету, / Или примешь ты меня?»
 А третий боец диктует: / «Здравствуй, милая жена,
 Глубоко я в сердце ранен / И домой не жди меня.
 А жене вы напишите / Про мою больную грудь,
 Что заржавленная пуля, / Не дает мне боль вздохнуть.
 А, жена, ты не горюй-ка, / Дорогих ты слез не лей,
 Береги свое здоровье / И воспитывай детей».
 А сестра все пишет, пишет, / Ей на сердце тяжело:
 Ее муж давно убитый, / А она все ждёт его.
 Вот опять раздалась стоны / У походного шатра,
 А на стоны прибежала / Медицинская сестра:
 «Что тебе, друг милый, надо? / Может быть, воды подать?»
 «Ничего, сестра, не надо, / Я уже начал умирать».
 Незнакомая, чужая / У походного шатра,
 Пробиралась ночкай / Темной медицинская сестра.

Тэкст 8. 3 вид.: «Современная баллада и жестокий романс» (1996). Год запису – 1981.

Там, в крутых горах Карпатов, / Между гор крутых и скал
 Пробирался ночью темной / Санитарный наш отряд.
 Впереди идет повозка, / На повозке красный крест.
 Из повозки слышны стоны: / «Боже, скоро ли конец?»
 «Скоро, скоро», – отвечает / Милосердная сестра.

А сама едва шагае, / Утомительно бледна. –
 Скоро мы на пункт приедем, / Напою и накормлю,
 Перевязки всем поправлю, / Всем я письма напишу (...)
 И сестрица письма пишет, / Ей на сердце тяжело,
 Муж ее давно в могиле, / Сердце кровью облито.
 В палатах стоны раздаются / У походного одра,
 И к больному идет быстро / Милосердная сестра:
 «Что тебе, голубчик, надо, / Или пить тебе подать?»
 «Нет, сестричка, не поможешь, / Я уж начал остывать.
 Попрошу тебя, сестрица, / Помолиться пред крестом,
 А когда свободна будешь, / Извести родных письмом»
 Последнее слово принимает / От солдата она,
 Глаза навеки закрывает / Милосердная сестра.

L I T E R A T U R A

- A-PESNI piesieńnik anarchista-podpolščika [online], <http://a-peśni.org/army/poślnyn.php>, [dostęp: 13.01.2020] [A-PESNI песенник анархиста-подпольщика [online], <http://a-pesni.org/army/poslnyn.php>, [доступ: 13.01.2020].
- Bašarin A.S., *Horodskaja piešnia*, [v:] *Sovrjemiennyj horodskoj folklor*, Moskva 2003 [Башарин А.С., *Городская песня*, [в:] *Современный городской фольклор*, Москва 2003].
- BDAMŁM, fond 349, vopis 1, sprava 98 [БДАМЛМ, фонд 349, вопис 1, справа 98].
- BDAMŁM, fond 349, vopis 1, sprava 96 [БДАМЛМ, фонд 349, вопис 1, справа 96].
- Frontovoj folklor: Piešni, postovicy, pohovorki* / zap., vstup. stat'ja i komment. V. Ju. Krupianskoj, Moskva 1944 [*Фронтовой фольклор: Песни, пословицы, поговорки* / зап., vstup. статья и коммент. В. Ю. Крупянской, Москва 1944].
- Kandrašuk M., *Što takaje Čyrvony Kryž i dla čaho jon patrebny savieckaj dziaržavie*, Miensk 1929 [Кандрашук М., *Что такое Чырвоны Крыж і для чаго ён патрэбны савецкай дзяржаве*, Менск 1929].
- Pravdikovskaja Je.N., *Moralno-nravstviennyj status siestjer milosierdija v rossijskoj impierii v istoriko-kulturnom kontjeksťe*, “Viestnik Moskovskoho gosudarstviennoho univiersitjeta kultury i iskusstv” 2011, № 4 (42) [Правдиковская Е.Н., *Морально-нравственный статус сестер милосердия в российской империи в историко-культурном контексте*, “Вестник Московского государственного университета культуры и искусств” 2011, № 4 (42)].
- Romanov V.F., *Iz istorii sozdanija*, [online], <https://redcross.by/bokk/istoriya/>, [dostęp: 05.01.2020] [Романов В.Ф., *Из истории создания*, [online], <https://redcross.by/bokk/istoriya/>, [доступ: 05.01.2020].

- Simonova O. A., *Obraz sestry milosierdija v russkoj litjeraturje konca XIX – načala XX veka: dialoh s tradicijej*, [online], <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-sestry-milosierdija-v-russkoy-literature-kontsa-xix-nachala-xx-veka-dialog-s-traditsiej/viewer>, [dostup: 01.01.2020] [Симонова О. А., *Образ сестры милосердия в русской литературе конца XIX – начала XX века: диалог с традицией*, [online], <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-sestry-milosierdija-v-russkoy-literature-kontsa-xix-nachala-xx-veka-dialog-s-traditsiej/viewer>, [доступ: 01.01.2020].
- Sovrjemiennaja ballada i žjestokij romans* / sost., avt. pošlesl. S. Adońjeva, N. Hierasimova, Sankt-Pietjerburh 1996 [*Современная баллада и жестокий романс* / сост., авт. послесл. С. Адоньева, Н. Герасимова, Санкт-Петербург 1996].
- Sribnaja A. V., *Orhanizacija djejatjelnosti siestjer milosierdija v hody Piervoj mirovoj vojny*, “Viestnik Pravoslavnoho Sviato-Tichonovskoho humanitarnoho univiersitjeta. Sierija II: Istorija. Istorija Russkoj Pravoslavnoj Cierkvi” 2014, Vur. 5 (60) [Срибная А. В., *Организация деятельности сестер милосердия в годы Первой мировой войны*, “Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия II: История. История Русской Православной Церкви” 2014, Вып. 5 (60)].
- Strohanov M.V., *Žjestokije romansy piervoj mirovoj vojny*, “Živaaja starina” 2014, № 4 [Строганов М.В., *Жестокие романсы первой мировой войны*, “Живая старина” 2014, № 4].
- Žorstki ramans: falklornyja pieśni* / układ., ustupn. art. A.M. Kukreš, Minsk 2010 [*Жорстки романсы: фольклорные песни* / уклад., уступн. арт. А.М. Кукрэш, Минск 2010].

Р Э З Ю М Э

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ ВОБРАЗА СЯСТРЫ МІЛАСЭРНАСЦІ
Ў НАРОДНАПЕСЕННАЙ ТВОРЧАСЦІ АБ ВАЙНЕ

На аснове архіўных матэрыялаў па беларускаму фальклору часоў Вялікай Айчыннай вайны і пазнейшых разгледжаны арыгінальны сюжэтна-тэматычны цыкл лірычных песень пра сястру міласэрнасці, які ўяўляе сабой пласт народнапесеннай традыцыі, раней практычна выключаны з даследчага поля. Устаноўлена, што вобраз сястры міласэрнасці, з’яўляючыся пазнетрадыцыйным, не знаходзіць рэлевантных аналогій у класічным фальклору, яго ўзнікненне дэтэрмінавана сацыяльна-гістарычнымі рэаліямі XIX–XX стст., сярод якіх вызначальную ролю адыграла дзейнасць суполак Чырвонага Крыжа. Да крызісу Першай сусветнай вайны і рэвалюцыйных падзей у грамадскай свядомасці і культурнай практыцы семантыку вобраза сястры міласэрнасці вызначалі маральныя ідэі хрысціянскага служэння і дабрачыннасці, на што паказваюць факты традыцыі салдацкай песні. Пазней ён дэсакралізуецца, межы яго семантыкі пашыраюцца, што пацвярджаецца прыкладамі гарадскога

фальклору XX ст. У час Вялікай Айчыннай вайны ў рэпертуары партызан і насельніцтва Беларусі актуалізавалася традыцыя салдацкай дарэвалюцыйнай песні, якую рэпрэзэнтгэ сюжэт з асноўным матывам «сястра міласэрнасці суцяшае салдата», што абумоўлена яго змястоўнымі і фармальна-стылявымі характарыстыкамі.

Ключавыя словы: фалькларыстыка, сястра міласэрнасці, партызанская песня, Чырвоны Крыж, матыў, сюжэт.

STRESZCZENIE

OBRAZ SIOSTRY MIŁOSIERDZIA W PIEŚNIACH O WOJNIE

W artykule omówiono tematyczny cykl pieśni lirycznych o siostrze miłosierdzia, który należy do tradycji narodowej, wcześniej praktycznie nieobecny w badaniach naukowych. Do analizy wykorzystano materiały archiwalne folkloru białoruskiego z czasów wielkiej wojny ojczyźnianej i późniejszych. Ustalono, że obraz siostry miłosierdzia nie znajduje analogii w folklorze klasycznym, a jego powstanie podyktowane było realiami socjalno-historycznymi w XIX i XX wieku, wśród których decydującą rolę odgrywała działalność Czerwonego Krzyża. Do kryzysu I wojny światowej i rewolucji w świadomości społecznej i praktyce kulturalnej semantykę obrazu siostry miłosierdzia determinowały chrześcijańskie ideały moralne, na co wskazuje tradycja pieśni żołnierskiej. Następnie obraz ten ulega desakralizacji, granice jego semantyki rozszerzają się, co potwierdzają przykłady z folkloru miejskiego w XX wieku. W czasie wielkiej wojny ojczyźnianej w repertuarze partyzantów i mieszkańców Białorusi tradycja żołnierskiej przedrewolucyjnej pieśni ulega aktualizacji. Reprezentują tę tradycję wątki z głównym motywem „siostra miłosierdzia pociesza żołnierza”, co jest uwarunkowane jego treścią i cechami formalno-stylistycznymi.

Słowa kluczowe: studia folklorystyczne, siostra miłosierdzia, pieśni partyzanckie, Czerwony Krzyż, motyw, fabuła.

SUMMARY

LEVELS OF REPRESENTATION OF THE MAGIC OF THE SISTER OF MERCY IN FOLK SONGS ABOUT WAR

Based on archival materials on Belarusian folklore of the Great Patriotic War and later periods, the article considers the original narrative-thematic lyric song series devoted to a sister of mercy. The series belongs to folk songs that were previously excluded from the research field. The article states that the character of the sister of mercy establishes itself in the late tradition, and there is no relevant analogy to it in classical folklore. The emergence of the character is determined by the 19th–20th century socio-historical realities, such as the work of the Red Cross communities. Prior to the crisis of World War I and revolutionary events,

the semantics of the sister of mercy in public consciousness and cultural practice was defined by the moral ideas of Christian services and charity. This is reflected in the tradition of the soldier's song. Subsequently, the character undergoes desacralization, the boundaries of its semantics evolve, which is confirmed by urban folklore of the 20th century. During the Great Patriotic War, the tradition of the soldier's pre-revolutionary song, particularly the motive "sister of mercy comforts the soldier", is increasingly acknowledged in the repertoire of partisans and broader population of Belarus. This is due to its substantive and formal-style characteristics.

Key words: folklore studies, sister of mercy, partisan song, Red Cross, motive, plot.